

عوامل مؤثر بر افشای سرمایه فکری در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران

رضوان حجازی* میترا رشیدی**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۰۷/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۰۹/۱۲

چکیده

یکی از مهمترین چالش‌ها و مشکلات سیستم‌های حسابداری سستی، عدم انعکاس ارزش سرمایه‌های فکری در صورت‌های مالی و گزارشات واحدهای تجاری است. در حالیکه امروزه نقش سرمایه‌های فکری در ایجاد ارزش برای شرکت‌ها و واحدهای تجاری بسیار بیشتر از نقشی است که سرمایه‌های مالی در واحدها ایفا می‌کنند در این میان، حرفه حسابداری و حسابداران نقش مهمی برای یافتن راههای مؤثر جهت کنترل و اندازه‌گیری و سنجش سرمایه‌های فکری به‌وسیله مدل‌ها و روش‌های ارزیابی این سرمایه‌ها بر عهده دارند. هدف از تحقیق حاضر بررسی عوامل تأثیرگذار بر افشای شاخص‌های سرمایه فکری در قالب چهار فرضیه است. جامعه آماری پژوهش مشتمل بر کل شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران که در سال مالی ۸۸ گزارش‌های سالانه خود را به صورت حسابرسی شده به سازمان بورس اوراق بهادار ارائه کرده‌اند، متغیرهای مستقل در پژوهش حاضر مشتمل بر جمع دارایی‌ها، نرخ سود ناخالص، نرخ حقوق صاحبان سهام و سن شرکت است و متغیرهای وابسته پژوهش نیز میزان شاخص‌های افشای سرمایه فکری است. با آزمون و بررسی فرضیات تحقیق مشخص شد که جمع دارایی‌ها و نرخ سود ناخالص بر افشای شاخص‌های سرمایه فکری تأثیر مثبت داشته‌اند ولی سن شرکت و نرخ حقوق صاحبان سهام بر افشای سرمایه فکری بی‌تأثیر هستند. همینطور مشخص شد میزان تأثیر متغیر سود ناخالص از میزان تأثیر متغیر جمع دارایی‌ها بیشتر بوده است.

واژه‌های کلیدی: شاخص‌های سرمایه‌های فکری، حقوق صاحبان سهام، اندازه دارایی‌ها، سود ناخالص، سن شرکت.

۱- مقدمه

در اقتصاد جهان امروز که عمدتاً مبتنی بر تبادل اطلاعات و کسب دانش لازم برای تولید محصولات و خدمات با کیفیت می‌باشد، موفقیت سازمان‌ها به توانایی آن‌ها در مدیریت دارایی‌های نامشهود بستگی دارد. به‌منظور مدیریت این دارایی‌ها ابتدا باید آن‌ها را شناسایی و سپس اندازه‌گیری نمود. سرمایه‌فکری به دارایی‌های نامشهودی گفته می‌شود که امروزه با ارزش صفر در ترازنامه ارزش‌گذاری می‌شوند (بروکنینگ^۱، ۱۹۹۷: ۳۶۴-۳۶۵) سرمایه‌فکری امروزه پتانسیل مهمی برای سودآوری عملیات و توسعه شرکت دارند. به این ترتیب تحقیقات بیشتر به دنبال کشف مفاهیم و عوامل مؤثر بر افشای سرمایه‌فکری می‌باشند.

۲- مبانی نظری و پیشینه پژوهش

سرمایه‌فکری، زاده عرصه علم و دانش است. هنوز این واژه در دوران تکوین خود به سر می‌برد. با وقوع انقلاب در تکنولوژی و فناوری اطلاعات، از سال‌های بعد از ۱۹۹۰، الگوی اقتصاد جهانی، تغییر اساسی کرد. در اقتصاد امروز، دانش به‌عنوان مهمترین سرمایه، جایگزین سرمایه مالی و فیزیکی شده است (قلیچ لی و مشبکی، ۱۳۸۵: ۱۲۶). بررسی بیش از ۷۰۰ مقاله در زمینه اندازه‌گیری سرمایه‌فکری، نشان داد که ۵ هدف کلی در این رابطه وجود دارد:

۱. کمک به سازمان در جهت فرموله کردن راهبردها
۲. ارزیابی نحوه اجرای راهبرد
۳. کمک به گسترش و تنوع تصمیم‌گیری‌های شرکت
۴. ارزیابی های سرمایه‌فکری که به طرح‌های بازپرداخت و پاداش مدیران مربوط می‌شود.

عوامل مؤثر بر افشای سرمایه فکری در شرکت‌های پذیرفته شده ... ۹۷

۵. ایجاد رابطه با سهامداران خارج از شرکت که سرمایه فکری را در اختیار دارند اهداف یک تا سه به‌منظور حداکثر کردن عملکرد عملیاتی شرکت به کار می‌رود. هدف چهارم به ایجاد انگیزه برای مدیران و هدف پنجم به ایجاد انگیزه برای سهامداران اشاره دارد. (تالوکدار^۱، ۲۰۰۸: ۲۵)

۲-۱- پیشینه داخلی

در تحقیقات انجام گرفته در ایران، مطالعه‌ای مرتبط با موضوع مقاله یافت نشد بلکه بررسی رابطه بین سرمایه فکری و ارزش بازار سهام (انواری رستمی و سراجی، ۱۳۸۴: ۷۵)، روابط متقابل میان اجزای سرمایه‌های فکری اثرات آن بر عملکرد سازمانی (یزدانی، ۱۳۸۵: ۱)، تأثیر سرمایه فکری بر عملکرد مالی (نمازی و ابراهیمی، ۱۳۸۷: ۱)، ارزش سرمایه فکری شرکت‌های سرمایه‌گذاری (مدهوشی و اصغر نژاد، ۱۳۸۸: ۱۰۱)، تأثیر کارایی هر یک از عناصر سرمایه فکری بر شاخص‌های مالی (صادقی، گل صدقی، ۱۳۸۹: ۵۷)، رابطه بین سرمایه‌های فکری و قابلیت یادگیری سازمانی (رشیدی و حبیبی، ۱۳۸۹: ۱) و ... انجام شده است.

۲-۲- پیشینه خارجی

علیرغم اینکه در سال‌های اخیر اهمیت سرمایه فکری و کاربرد آن در شرکت‌ها افزایش یافته است، همچنین نیاز به تعیین رابطه بین طبقه‌های مختلف دارایی‌های فکری و تعیین اینکه چگونه این دارایی‌ها عملکرد شرکت را تحت تأثیر قرار می‌دهند در شرکت‌ها با اندازه متوسط وجود دارد. از این رو، هدف این تحقیق تعیین روابط ذکر شده و بررسی اثر سرمایه فکری بر عملکرد شرکت می‌باشد (سینتار^۲، ۱۹۸۵: ۵۹). در تحقیق دیگر پیرامون تجزیه و تحلیل افشای اختیاری عناصر سرمایه فکری در گزارش‌های سالانه شرکت‌های پرتقالی بررسی شد و این نتیجه بدست آمد که افشای

1. Talukdar
2. Sinetar

۹۸ پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

اطلاعات درباره سرمایه فکری در شرکت‌هایی که در سطح بالاتری از چارچوب طرح گزارشگری جهانی قرار دارند با احتمال بیشتر انجام می‌شود (لیدیا اولیوریا و لیما رودیگس، ۲۰۱۰: ۳۴۸).

۲-۳- تعریف سرمایه فکری

سرمایه فکری دارایی است که توانایی سازمان را برای ایجاد ثروت اندازه‌گیری می‌کند. این دارایی ماهیت عینی و فیزیکی ندارد و یک دارایی نامشهود است که از طریق بکارگیری دارایی‌های مرتبط با منابع انسانی، عملکرد سازمانی و روابط خارج از سازمان به دست آمده است. همه این ویژگیها باعث ایجاد ارزش به دست آمده به دلیل اینکه یک پدیده کاملاً داخلی است، قابلیت خرید و فروش ندارد (رز و بارون، ۲۰۰۵: ۱۲۶).

۲-۴- عناصر سرمایه فکری

• سرمایه انسانی

رس و همکارانش^۲ (۱۹۹۷: ۴۲۱)، بحث می‌کنند که کارکنان، سرمایه فکری را از طریق شایستگی، نگرش و چالاکی فکریشان ایجاد می‌کنند (قلیچ لی و مشبکی، ۱۳۸۵: ۱۳۱). مهمترین عناصر تشکیل دهنده سرمایه انسانی سازمان، مجموعه مهارت‌های نیروی کار، عمق و وسعت تجربه آنهاست. منابع انسانی می‌توانند به منزله روح و فکر منابع سرمایه فکری باشند. این سرمایه در پایان روز کاری، با ترک سازمان از سوی کارکنان از شرکت خارج می‌شود.

به‌طور کلی، می‌توان گفت که مهمترین جز اصلی و اساسی سرمایه فکری، سرمایه انسانی است و دو سرمایه دیگر تابعی از سرمایه انسانی هستند. در واقع بدون سرمایه انسانی امکان رشد و توسعه آنها محدود است. (چن و دیگران^۳، ۲۰۰۴: ۳۹۲)

1. Rose & Baron
2. Roos J
3. Chen Goh P

• سرمایه رابطه‌ای

سرمایه رابطه‌ای، شامل همه روابطی است که بین سازمان با هر فرد یا سازمان دیگری وجود دارد. این افراد و سازمان‌ها می‌توانند شامل مشتریان، واسطه‌ها، کارکنان، تأمین کنندگان، مقامات قانونی، جوامع، اعتباردهندگان، سرمایه‌گذاران و... باشند. روابط براساس هدفشان به دو گروه کلی تقسیم می‌شوند: **گروه اول** روابطی هستند که از طریق قرارداد و تعهدات با مشتریان و تأمین‌کنندگان یا شرکای اصلی، رسمی می‌شوند، **گروه دوم**، بیشتر شامل روابط غیررسمی است.

سرمایه مشتری به‌عنوان یک پل و سازمان دهنده عملیات سرمایه فکری تلقی می‌شود و یک عامل تعیین کننده در تبدیل سرمایه فکری به ارزش بازار است. این سرمایه، شامل استحکام و وفاداری مناسبات و روابط مشتری است (ستایش و کاظم نژاد، ۱۳۸۸: ۵۸)

• سرمایه ساختاری (داخلی)

رس و همکارانش معتقدند که سرمایه ساختاری شامل همه ذخایر غیر انسانی دانش در سازمان می‌شود که در برگیرنده پایگاه‌های داده، نمودارهای سازمانی، دستورالعمل‌های اجرایی فرایندها، راهبردها، برنامه‌های اجرایی و به‌طور کلی هر آنچه که ارزش آن برای سازمان بالاتر از ارزش مادی اش باشد، است.

۲-۵- افشای سرمایه فکری

مرحله نهایی در مدیریت سرمایه فکری، فرایند افشای آن است. افشای ارزش سرمایه فکری می‌تواند دلایل مختلفی داشته باشد. اگرچه همه این دلایل جزو اهداف کلیدی هستند، اما هدف اصلی، تهیه اطلاعات مفید برای سهامداران سازمان است. سهامداران نیز دارای نیازهای اطلاعاتی مختلفی هستند که رویه شرکت باید بر مبنای

۱۰۰ پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

افشای آن دسته از اطلاعاتی باشد که بتوانند نیازهای اطلاعاتی گروه بیشتری را تأمین کند. این استفاده کنندگان شامل سهامداران و سرمایه‌گذاران، تحلیل‌گران مالی، کارکنان و سایر افراد می‌شود.

در حسابداری سنتی، محدودیت‌هایی برای گزارشگری و افشای سرمایه فکری وجود دارد، زیرا بیشتر اقسام سرمایه فکری نمی‌تواند در ترازنامه نشان داده شود و در عوض هزینه‌های صرف شده برای سرمایه فکری، به‌طور مستقیم به‌عنوان هزینه جاری به‌صورت حساب سود و زیان منظور می‌شوند. شناخت بی‌درنگ این مخارج به‌عنوان هزینه، باعث کاهش سودهای جاری و مخدوش جلوه دادن وضعیت مالی سازمان‌ها می‌شود. مشکل اصلی در گزارشگری سرمایه فکری، به استانداردهای حسابداری مربوط است که یک شرکت را ملزم می‌کنند، فقط در صورتی یک قلم را به حساب دارایی‌ها منظور کند که تمامی ویژگیهای تعیین شده در استاندارد را دارا باشد. با توجه به این محدودیتها تنها مواردی از قبیل سرقفلی، مخارج تحقیق و توسعه و سایر دارایی‌های نامشهود (حق اختراعات، کپی رایت، نرم افزارها و علائم تجاری و...) در صورت‌های مالی سازمان آورده می‌شوند.

از آن جایی که عوامل تشکیل دهنده و مؤثر بر سرمایه فکری کاملاً مشخص نیست به همین دلیل ماهیت تقاضا برای سرمایه فکری نیز مفهوم قابل درک و شناخته شده نیست. اینها امروزه پتانسیل مهمی برای سودآوری عملیات و توسعه شرکت دارند. بدین ترتیب تحقیقات بیشتری به دنبال کشف مفاهیم و عوامل مؤثر بر افشای سرمایه فکری می‌باشند، که دارایی‌های مشهود سنتی و دارایی‌های نامشهود از نوع غیر سنتی را به هم پیوند دهد. به‌طور کلی سرمایه فکری شامل دانشی است که برای محصولات و سرویس‌ها و خدمات شرکت‌ها ضروری است و همچنین شامل سرمایه انسانی کارمندی است که برای موفقیت شرکت مهم هستند، هم‌چنین میزان تأثیر و تجربه تیم‌های مدیریت شرکت، ارتباط با مشتریان و تأمین کنندگان، و الگوهای تجاری، سرمایه‌های ابزاری شامل نام تجاری، حق انتشار و حق امتیازها است.

عوامل مؤثر بر افشای سرمایه فکری در شرکت‌های پذیرفته شده ۱۰۱

امیر و همکارانش تخمین زدند که تنها بین ۱۰ تا ۱۵ درصد ارزش بازار ۱۰۰ شرکت مورد مطالعه او به وسیله اندازه‌گیری سنتی تقریباً به درستی ثبت شده بودند. بهترین تعریف برای قیمت‌های سهام میتواند به وسیله آمیختن فاکتورهای مالی درآمد و فاکتورهای غیرمالی اطلاعات مشخص شود (امیر و لو^۱، ۱۹۹۶: ۲۱).

بنتیس^۲ (۲۰۰۳: ۷۵) بیان می‌کند که از لحاظ راهبردی افشای سرمایه فکری برای شرکت‌ها مفید است و ممکن است موارد رضایت بخشی در ارتباط با گزارش داوطلبانه آن وجود داشته باشد، مواردی از قبیل هزینه‌های استقراض کمتر، ارزش‌گذاری‌های بیشتر، کاهش عدم تقارن اطلاعاتی. در تحقیقات بعدی ویلیام^۳ (۱۹۹۶: ۲۰۲) بیان کرد که سیستم‌های گزارشگری مالی شامل اطلاعاتی از قبیل رابطه‌ها و نسبت‌ها، دارایی‌های ساخته شده در شرکت و دانش نمی‌شوند. تحقیقات اثبات کرده‌اند که افشای داوطلبانه سرمایه فکری آثار مثبتی در عملیات شرکت‌ها دارد. برای مثال افشای سرمایه فکری می‌تواند هزینه‌های سرمایه‌ای شرکت‌ها را کاهش دهد زیرا عدم اعتماد به هدف‌ها و دورنمای آینده شرکت را کاهش می‌یابد و به بالا بردن ارزش شرکت کمک می‌کند (بوتوسن^۴، ۱۹۹۷). هزینه‌های استقراض را کاهش می‌دهد. جریان (گردش) بازار سهام شرکت را بیشتر می‌کند و تقاضا برای اوراق قرضه شرکت را افزایش می‌دهد.

در دومین مرحله، از اواسط دهه ۱۹۹۰، تحقیقات بر روی طبقه‌بندی شاخص‌های سرمایه فکری تمرکز کردند (مدل کنترل سرمایه فکری سوییبی و مدل رهیاب اسکاندیا). بدین منظور بنتیس^۵ (۲۰۰۱: ۷۵) ۲ مدل اضافه‌تر را توسعه دادند. در هر صورت بسیاری از تحقیقات تاکنون متکی به مدل سوییبی برای مطالعه افشای سرمایه فکری می‌باشد. در بین این مدل‌ها، تجارت دریانوردی اسکاندیا و مدل کامبی شامل هر دو اطلاعات مالی و غیر مالی می‌باشد در حالیکه مدل سوییبی تنها عناصر غیر مالی را

-
1. Amir. e and Lev
 2. Bontis
 3. William
 4. Botossen
 5. Bontis

۱۰۲ پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

در نظر می‌گیرد. آیونی بژانی^۱ (۲۰۰۹: ۲۰۲) مطالعه‌ای را در زمینه آزمون مقدار و ماهیت افشای سرمایه فکری در افشای اختیاری سرمایه فکری در دانشگاه‌های کانادایی انجام داد و رابطه بین عملیات و مقدار افشا را سنجید. نتیجه‌ها حاکی از این بود که مقدار افشای اطلاعات مربوط به سرمایه فکری در گزارش‌های سالانه دانشگاه‌های انگلیسی در سطح پایینی قرار دارد دانشگاه‌های انگلیسی با آگاهی کم از سرمایه فکری و بیش از حد کنترل شده شناخته شدند. لیدیا اولیوریا و لیما رودیگس (۲۰۱۰: ۶۵) به مطالعه پیرامون تجزیه و تحلیل افشای اختیاری عناصر سرمایه فکری در گزارش‌های سالانه شرکت‌های پرتغالی پرداختند و به این نتیجه رسیدند که افشای اطلاعات درباره سرمایه فکری در شرکت‌هایی که در سطح بالاتری از چارچوب طرح گزارشگری جهانی قرار دارند احتمال بیشتری دارد که انجام شود. سونییر^۲ (۲۰۰۸: ۲۰۱) به مقایسه سطح افشای سرمایه فکری در شرکت‌هایی با تکنولوژی بالا و شرکت‌های بخش سنتی پرداخت. به منظور فراهم آوردن چارچوبی برای ارزیابی سطح افشای طبقه‌های مختلف سرمایه فکری، نویسنده یک مدل سرمایه فکری که بر پایه یکپارچگی منابع، دانش مدیریت و ادبیات سرمایه فکری است را گسترش می‌دهد. تحلیل محتوایی بر روی گزارش‌های سالانه شرکت‌های sec از ۱۴۳ شرکت با تکنولوژی بالا و ۱۴۱ شرکت در بخش سنتی از سال ۲۰۰۰ تا سال ۲۰۰۴ انجام شد. یافته‌ها نشان داد شرکت‌هایی با تکنولوژی بالا مداومت بیشتری بر روی افشای سرمایه مشتری و سرمایه ساختاری داشتند.

در پژوهشی توسط انواری رستمی و رستمی روشها و مدل‌های مختلف اندازه‌گیری سرمایه فکری مورد بررسی قرار گرفت. نتایج پژوهش دیگری توسط انواری رستمی نشان داد که سرمایه فکری با ارزش بازار سهام همبستگی بالایی دارد. یزدانی رابطه بین سرمایه‌های فکری و عملکرد بانک ملت استان تهران را بررسی کرد. نتایج او نشان داد که سرمایه فکری تأثیری روی عملکرد شعب بانک ملت ندارد. پژوهش قلیچ‌لی و

1. Bezhani, Ivoni

2. Sonnier

عوامل مؤثر بر افشای سرمایه فکری در شرکت‌های پذیرفته شده ۱۰۳

همکارانش نشان داد که سرمایه انسانی و ساختاری تأثیر مثبتی بر بهبود مزیت رقابتی دو شرکت خودرویی بازار ایرانی دارد. اما چنین تأثیری در مورد سرمایه رابطه‌ای مشاهده نشد. نتایج این پژوهش نشان داد که عناصر سرمایه فکری این دو شرکت به ترتیب اولویت عبارتند از: سرمایه انسانی، سرمایه ساختاری و سرمایه رابطه‌ای. پژوهش مدهوشی و اصغرزاده امیری نشان داد که بین سرمایه فکری و بازده مالی، سرمایه فکری و بازده مالیاتی، نرخ رشد سرمایه فکری و نرخ رشد بازده مالیاتی شرکت‌های سرمایه‌گذاری در بورس تهران رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. مجتهد زاده، علوی طبری و مهدی زاده به بررسی رابطه بین سرمایه فکری (و اجزای آن) و عملکرد صنعت بیمه از دیدگاه مدیران می‌پردازند نتایج نشان می‌دهد سرمایه‌های فکری انسانی، مشتری و ساختاری در بررسی جداگانه و مستقل از یکدیگر با عملکرد رابطه معنا دار دارند.

باتوجه به مبانی نظری و پیشینه تحقیق پرسشهای زیر مطرح شد؟

۳- پرسش‌های تحقیق

۱-۲) شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران چه تعداد و چه نوعی از شاخص‌های افشای سرمایه فکری را افشا کرده اند؟
۲-۲) عوامل مؤثر بر سرمایه فکری در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران کدام است؟

۴- فرضیات پژوهش

فرضیه ۱: تعداد شاخص‌های سرمایه فکری افشا شده در شرکت‌های بزرگتر بیش از شرکت‌های کوچکتر است.
فرضیه ۲: شرکت‌های با سود ناخالص بالاتر شاخص‌های بیشتری از سرمایه فکری

۱۰۴ پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

را در گزارشات سالانه شان افشا خواهند کرد.

فرضیه ۳: شرکت‌های با نسبت حقوق صاحبان سهام بالاتر تعداد بیشتری از شاخص‌های سرمایه فکری را در گزارشات سالانه شان افشا می‌کنند.

فرضیه ۴: شرکت‌های با طول عمر بیشتر شاخص‌های بیشتری از سرمایه فکری را در گزارشات سالانه شان افشا می‌کنند.

۵- متغیرهای پژوهش

در این پژوهش از متغیرهای وابسته به نام عمر شرکت، نرخ بازده حقوق صاحبان سهام و نرخ سود ناخالص و جمع دارایی‌ها به عنوان شاخص‌های مالی استفاده شده است. متغیرهای مستقل شامل سرمایه‌های فیزیکی، ساختاری و انسانی از روی صورت‌های مالی حسابرسی شده شرکت‌ها و اسناد موجود در پایگاه اطلاعات سازمان بورس و اوراق محاسبه شده است. شاخص‌های سرمایه فکری به تفصیل شامل قراردادهای تحلیل بازار، تحلیل سود و زیان، دانش مرتبط با کار، تحقیق و توسعه، رفاه کارکنان، مشتری‌مداری، استفاده از تکنولوژی و سیستم اطلاعاتی می‌شود در این مقاله چهار فرضیه پژوهشی زیر موردآزمون قرار می‌گیرد.

۶- جامعه آماری

جامعه مورد بررسی در این پژوهش ۲۰۱ شرکت در سال مالی ۱۳۸۸ بودند. این شرکت‌ها ویژگیهای زیر را دارند:

شرکت‌هایی که در سال ۱۳۸۸ عضو شرکت‌های بورس بودند. شرکت‌هایی که صورت‌های مالی حسابرسی شده خود را طی دوره مطالعه به بورس گزارش داده بودند. سال مالی همه شرکت‌ها منتهی به پایان اسفند هر سال باشد. در این پژوهش از متغیرهای وابسته به نام عمر شرکت، نرخ بازده حقوق صاحبان سهام و نرخ سود ناخالص و جمع دارایی‌ها به عنوان شاخص‌های مالی استفاده شده است. برای تعیین

عوامل مؤثر بر افشای سرمایه فکری در شرکت‌های پذیرفته شده ۱۰۵

متغیرهای مستقل ابتدا کلیه شاخص‌هایی را که در پیشینه و ادبیات تحقیق بدست آمده بودند در صورت‌های مالی شرکت‌های نمونه مورد بررسی قرار داده و مشخص شد که فقط ۱۰ شاخص سرمایه فکری در صورت‌های مالی حسابرسی شده شرکت‌های ایرانی عضو بورس اوراق بهادار افشا می‌شوند، که شامل سرمایه‌های فیزیکی، ساختاری و انسانی می‌باشند. شاخص‌های سرمایه فکری به تفصیل شامل قراردادهای، تحلیل بازار، تحلیل سود و زیان، دانش مرتبط با کار، تحقیق و توسعه، رفاه کارکنان، مشتری‌مداری، استفاده از تکنولوژی و سیستم اطلاعاتی می‌شود.

۷- روش پژوهش

۷-۱- آزمون فرضیه اول

برای بررسی ارتباط و مشخص نمودن رابطه بین دو متغیر از رگرسیون ساده خطی به شرح زیر استفاده شده است.

الگوی مفروض به صورت رابطه ۱ است:

$$Y_i = \beta + \beta_1 X_{1i} + \varepsilon_i \quad (1)$$

در جدول زیر نتایج تحلیل رگرسیونی آورده شده است:

جدول ۱- آنالیز واریانس متغیر جمع دارایی‌ها

منبع تغییر	جمع توان دوم	درجه آزادی	میانگین توان دوم	آماره F	سطح معناداری (sig)
رگرسیون	۱۱۱.۵۲۷	۱	۱۱۱.۵۲۷	۳۱.۸۶۳	۰.۰۰۰
خطا	۶۹۶.۵۳۳	۱۹۹	۳.۵۰۰		
کل	۸۰۸.۰۶۰	۲۰۰			

**منبع: یافته‌های پژوهشگر

۱۰۶ پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

همان طور که جدول ۱ نشان می‌دهد مقدار احتمال F برابر با صفر است. چون این مقدار کمتر از ۰/۰۵ است، بنابراین فرض صفر در سطح اطمینان ۹۵ درصد رد می‌شود. یعنی مدل معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۲- نتایج آزمون همبستگی متغیر جمع دارایی‌ها

ضریب همبستگی	ضریب همبستگی تعدیل شده	آماره دوربین-واتسون
۰.۳۷۲	۰.۱۳۶	۱.۹۰۴

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

میزان ضریب تعیین یا R^2 برابر با ۰/۱۳۸ است. یعنی در حدود ۱۴ درصد از تغییرات سرمایه فکری توسط لگاریتم جمع دارایی‌های شرکت قابل بیان است مقدار آماره دوربین واتسون برابر با ۱/۹ است.

جدول ۳- نتایج آزمون ضرایب متغیر جمع دارایی‌ها

سطح معناداری (sig)	آماره T	ضرایب استاندارد نشده		ضرایب استاندارد شده	مقدار ثابت ضریب متغیر مستقل
		خطای معیار B	ضرایب استاندارد نشده (B)	ضرایب استاندارد شده (BETA)	
۰.۱۰۲	-۱.۶۴۵	۱.۱۹۷	-۱.۹۶۹	۰.۳۷۲	
۰.۰۰۰	۵.۶۴۵	۰.۲۰۵	۱.۱۵۵		

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

برای برآورد ضرایب می‌توان فرضهای زیر را با استفاده از آماره‌های t جزئی انجام

عوامل مؤثر بر افشای سرمایه فکری در شرکت‌های پذیرفته شده ۱۰۷

داد.

مقدار آماره آزمون به صورت رابطه ۲ محاسبه می‌گردد:

$$t_{\beta_1} = \frac{\hat{\beta}_1 - 0}{S_{\beta_1}} \quad (2)$$

مقدار آماره t برای لگاریتم جمع دارایی‌های برابر با ۵/۶۵ که در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار است مقدار آماره آزمون برای عرض از مبدا برابر با ۱/۶۴- است که این مقدار در ناحیه عدم رد فرض صفر قرار می‌گیرد، یعنی مدل برآوردی به صورت رابطه ۳ است:

$$Y_i = +1/155 X_1 \quad (3)$$

رابطه مثبت و معناداری بین دو متغیر وجود دارد.

۲-۷- آزمون فرضیه دوم

الگوی مفروض به صورت رابطه ۴ است:

$$Y_i = \beta + \beta_1 X_{2i} + \varepsilon_i \quad (4)$$

در جدول ۴ نتایج تحلیل رگرسیونی آورده شده است:

جدول ۴- آنالیز واریانس متغیر نرخ حقوق صاحبان سهام

منبع تغییر	جمع توان دوم	درجه آزادی	میانگین توان دوم	آماره F	سطح معناداری
رگرسیون	۸.۹۹۰	۱	۸.۹۹۰	۲.۲۳۹	۰.۱۳۶
خطا	۷۹۹.۰۷۰	۱۹۹	۴.۰۱۵		
کل	۸۰۸.۰۶۰	۲۰۰			

**منبع: یافته‌های پژوهشگر

۱۰۸ پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

همان طور که جدول ۴ نشان می‌دهد مقدار احتمال F برابر با $۰/۱۳۶$ است. چون این مقدار بیشتر از $۰/۰۵$ است، بنابراین فرض صفر در سطح اطمینان ۹۵ درصد رد نمی‌شود. یعنی مدل معنی‌داری وجود ندارد.

جدول ۵- نتایج آزمون همبستگی متغیر نرخ حقوق صاحبان سهام

ضریب همبستگی	ضریب همبستگی تعدیل شده	آماره دوربین-واتسون
۰.۱۱	۰.۰۰۶	۱.۹۴۸

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

میزان ضریب تعیین برابر با $۰/۰۱$ است. یعنی در حدود ۱ درصد از تغییرات سرمایه فکری توسط نرخ حقوق صاحبان سهام قابل بیان است مقدار آماره دوربین واتسون برابر با $۱/۹۵$ است.

جدول ۶- نتایج آزمون ضرایب متغیر نرخ حقوق صاحبان سهام

سطح معناداری	آماره t	ضرایب استاندارد نشده		ضرایب استاندارد شده	مقدار ثابت ضریب متغیر مستقل
		خطای معیار B	ضرایب استاندارد نشده (B)	ضرایب استاندارد شده ($BETA$)	
۰.۰۰۰	۱۶.۶۹۸	۰.۲۶۴	۴.۴۱۲	۰.۱۰۵	مقدار ثابت ضریب متغیر مستقل
۰.۱۳۶	۱.۴۶۹	۰.۶۳۴	۰.۹۴۹		

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

مقدار آماره t برای نرخ حقوق صاحبان سهام برابر با $۱/۵$ که در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار نیست مقدار آماره آزمون برای عرض از مبدا برابر با $۱۶/۷$ است که این مقدار در ناحیه رد فرض صفر قرار می‌گیرد یعنی مدل برآوردی (به صورت خط ثابت و بدون شیب) به صورت رابطه ۵ است:

عوامل مؤثر بر افشای سرمایه فکری در شرکت‌های پذیرفته شده ۱۰۹

$$Y_i = 4/41 \quad (5)$$

۳-۷- آزمون فرضیه سوم

الگوی مفروض به صورت رابطه ۶ است:

$$Y_i = \beta + \beta_1 X_{3i} + \varepsilon_i \quad (6)$$

در جدول ۷ نتایج تحلیل رگرسیونی آورده شده است:

جدول ۷- نتایج آنالیز واریانس متغیر نرخ سود ناخالص

منبع تغییر	جمع توان دوم	درجه آزادی	میانگین توان دوم	آماره F	سطح معناداری
رگرسیون	۵۶.۰۱۷	۱	۵۶.۰۱۷	۱۴.۸۲۳	۰.۰۰۰
خطا	۷۵۲.۰۴۳	۱۹۹	۳.۷۷۹		
کل	۸۰۸.۰۶۰	۲۰۰			

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

مقدار احتمال F برابر با صفر است. چون این مقدار کمتر از ۰/۰۵ است، بنابراین فرض صفر در سطح اطمینان ۹۵ درصد رد می‌شود. یعنی مدل معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۸- نتایج آزمون همبستگی متغیر نرخ سود ناخالص

ضریب همبستگی	ضریب همبستگی تعدیل شده	آماره دوربین-واتسون
۰.۰۶۹	۰.۰۶۵	۱.۹۱۷

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

۱۱۰ پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

میزان ضریب تعیین برابر با ۰/۰۶۹ است. یعنی در حدود ۷ درصد از تغییرات سرمایه فکری توسط نرخ سود ناخالص شرکت قابل بیان است مقدار آماره دوربین واتسون برابر با ۱/۹۲ است.

جدول ۹- نتایج آزمون ضرایب متغیر نرخ سود ناخالص

سطح معناداری	آماره t	ضرایب استاندارد نشده		ضرایب استاندارد شده	
		خطای معیار B	ضرایب استاندارد نشده (B)	ضرایب استاندارد شده (BETA)	
۰.۰۰۰	۱۷.۶۲۲	۰.۲۲۹	۴.۰۳۹		مقدار ثابت
۰.۰۰۰	۳.۸۵۰	۰.۶۹۳	۲.۶۶۹	۰.۲۶۳	ضریب متغیر مستقل

**منبع: یافته‌های پژوهشگر

همان طور که جدول ۹ نشان می‌دهد مقدار آماره t برای نرخ سود ناخالص برابر با ۳/۸۵ که در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار است مقدار آماره آزمون برای عرض از مبدا برابر با ۱۷/۶۲ است که این مقدار هم در ناحیه رد فرض صفر قرار می‌گیرد یعنی مدل برآوردی به صورت رابطه ۷ است:

$$Y_i = 4/04 + 2/67 X_3 \quad (7)$$

رابطه مثبت و معناداری بین دو متغیر وجود دارد.

۷-۴- آزمون فرضیه چهارم

الگوی مفروض به صورت رابطه ۸ است:

$$Y_i = \beta + \beta_1 X_{4i} + \varepsilon_i \quad (8)$$

عوامل مؤثر بر افشای سرمایه فکری در شرکت‌های پذیرفته شده ۱۱۱

در جدول ۱۰ نتایج تحلیل رگرسیونی آورده شده است:

جدول ۱۰- نتایج آنالیز واریانس متغیر سن

منبع تغییر	جمع توان دوم	درجه آزادی	میانگین توان دوم	آماره F	سطح معناداری
رگرسیون	۲.۲۴۳	۱	۲.۲۴۳	۰.۵۵۴	۰.۴۵۸
خطا	۸۰۵.۸۱۷	۱۹۹	۴.۰۴۹		
کل	۸۰۸.۰۶۰	۲۰۰			

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

مقدار احتمال F برابر با ۰/۴۵۸ است. چون این مقدار بیشتر از ۰/۰۵ است، بنابراین فرض صفر در سطح اطمینان ۹۵ درصد رد نمی‌شود. یعنی مدل معنی‌داری وجود ندارد.

جدول ۱۱- نتایج آزمون همبستگی متغیر سن

ضریب همبستگی	ضریب همبستگی تعدیل شده	آماره دوربین-واتسون
۰.۰۰۳	-۰.۰۲	۱.۹۱۱

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

میزان ضریب تعیین برابر با ۰/۰۰۳ است. یعنی کمتر از یک درصد از تغییرات سرمایه فکری توسط سن شرکت قابل بیان است مقدار آماره دوربین واتسون برابر با ۱/۹۱ است.

جدول ۱۲- نتایج آزمون ضرایب متغیر سن

سطح معناداری	آماره t	ضرایب استاندارد نشده		ضرایب استاندارد شده	
		خطای معیار B	ضرایب استاندارد نشده (B)	ضرایب استاندارد شده (BETA)	
۰.۰۰۰	۱۲.۳۵۴	۰.۴۰۷	۵.۰۳۰		مقدار ثابت
۰.۵۴۸	-۰.۷۴۴	۰.۰۱۰	-۰.۰۰۸	-۰.۰۵۳	ضریب متغیر مستقل

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

مقدار آماره t برای سن شرکت برابر با ۰/۷۴- که در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار نیست مقدار آماره آزمون برای عرض از مبدا برابر با ۱۲/۳۵ است که این مقدار در ناحیه رد فرض صفر قرار می‌گیرد یعنی مدل برآوردی (به صورت خط ثابت و بدون شیب) به صورت رابطه ۹ است:

$$Y_i = 5/03 \quad (9)$$

الگوی رگرسیون چندگانه

همچنین میتوان با استفاده از رگرسیون چندگانه رابطه چهارمتغیر مستقلا وابسته را بررسی نمود در این روش اثر هر متغیر به شرط کنترل سهم تغییر دیگر سنجیده می‌شود الگوی مفروض به صورت رابطه ۱۰ است:

$$Y_{i,t} = \beta + \beta_1 X_{1i,t} + \beta_2 X_{2i,t} + \beta_3 X_{3i,t} + \beta_4 X_{4i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (10)$$

عوامل مؤثر بر افشای سرمایه فکری در شرکت‌های پذیرفته شده ۱۱۳

در جدول ۱۳ نتایج تحلیل رگرسیونی آورده شده است:

جدول ۱۳- آنالیز واریانس

منبع تغییر	جمع توان دوم	درجه آزادی	میانگین توان دوم	آماره F	سطح معناداری (sig)
رگرسیون	۱۴۶.۰۴۸	۴	۳۶.۵۱۲	۱۰.۸۱۰	۰.۰۰۰
خطا	۶۶۲.۰۱۲	۱۹۶	۳.۳۷۸		
کل	۸۰۸.۰۶۰	۲۰۰			

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

مقدار احتمال F برابر با صفر است. چون این مقدار کمتر از ۰/۰۵ است، بنابراین فرض صفر در سطح اطمینان ۹۵ درصد رد می‌شود. یعنی مدل معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۱۴- نتایج آزمون همبستگی در رگرسیون چندگانه

ضریب همبستگی	ضریب همبستگی تعدیل شده	آماره دوربین-واتسون	نتیجه
۰.۱۸۱	۰.۱۶۴	۱.۸۷	عدم وجود خودهمبستگی

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

میزان ضریب تعیین برابر با ۰/۱۸ است. یعنی در حدود ۱۸ درصد از تغییرات سرمایه فکری چهار متغیر قابل بیان است مقدار آماره دوربین واتسون برابر با ۱/۸۸ است.

۱۱۴ پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

برای برآورد ضرایب می‌توان فرض‌های زیر را با استفاده از آماره‌های t -جزئی انجام داد.

مقدار آماره آزمون به‌صورت رابطه ۱۱ محاسبه می‌گردد:

$$t_{\beta_i} = \frac{\hat{\beta}_i - 0}{S_{\beta_i}} \quad i = 0,1,2,3,4 \quad (11)$$

جدول ۱۵- نتایج آزمون ضرایب در رگرسیون چندگانه

سطح معناداری	آماره t	
۰.۲۲۷	-۱.۲۱۱	مقدار ثابت
۰.۰۰۰	۴.۹۹۵	لگاریتم جمع دارایی‌ها
۰.۳۹۸	-۰.۸۴۷	نرخ حقوق صاحبان سهام
۰.۰۰۴	۲.۸۸۴	نرخ سود ناخالص
۰.۷۲۱	-۰.۳۵۷	سن

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

مقدار آماره برای لگاریتم جمع دارایی‌ها برابر ۴/۹۹، برای نرخ حقوق صاحبان سهام برابر با ۰/۸۴۷-، نرخ سود ناخالص برابر با ۲/۸۸ و در نهایت مقدار آماره t برای سن شرکت برابر با ۰/۳۵۷- است بنابراین لگاریتم جمع دارایی‌ها و نرخ سود ناخالص در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنا دارند و دو متغیر دیگر معنادار نیستند مقدار آماره آزمون برای عرض از مبدا برابر با ۱/۲۱۱- که معنادار نیست.

۸- نتیجه‌گیری

در این تحقیق چهار فرضیه اصلی مورد آزمون تجربی قرار گرفتند.

فرضیه ۱: تعداد شاخص‌های سرمایه فکری افشا شده در شرکت‌های بزرگتر بیش از شرکت‌های کوچکتر است.

بر مبنای تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون آماری، فرضیه فوق تأیید شده و این امر نشان از وجود ارتباط معنادار و مثبت بین بزرگی شرکت با تعداد شاخص‌های سرمایه فکری افشا شده دارد. یعنی شرکت‌های با اندازه بزرگتر تعداد بیشتری از شاخص‌های سرمایه فکری را در گزارشات سالانه‌شان افشا می‌کنند. البته تأثیر این متغیر در برابر سایر متغیرهای تأثیرگذار، ضعیف تر است.

فرضیه ۲: شرکت‌های با سود ناخالص بالاتر شاخص‌های بیشتری از سرمایه فکری را در گزارشات سالانه‌شان افشا خواهند کرد.

بر مبنای تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون آماری، فرضیه فوق تأیید شده و این امر نشان از وجود ارتباط معنادار و مثبت بین سود ناخالص شرکت با تعداد شاخص‌های سرمایه فکری افشا شده دارد. به بیان دیگر شرکت‌هایی که نرخ سود ناخالص بالاتری دارند (با توجه به اینکه افشای شاخص‌های سرمایه فکری اختیاری است) تمایل بیشتری به توضیح و افشای سرمایه فکری خود دارند. این متغیر تأثیر قوی تری را در افشای شاخص‌های سرمایه فکری شرکت‌ها دارد.

فرضیه ۳: شرکت‌های با نسبت حقوق صاحبان سهام بالاتر تعداد بیشتری از شاخص‌های سرمایه فکری را در گزارشات سالانه‌شان افشا می‌کنند.

۱۱۶ پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون‌های آماری فرضیه فوق را رد کرده اند و این امر نشان می‌دهد که بین نرخ حقوق صاحبان سهام و افشای شاخص‌های سرمایه فکری ارتباط معناداری وجود ندارد. در واقع می‌توان گفت که نرخ حقوق صاحبان سهام بر روی رفتار گزارشگری افشای سرمایه فکری تأثیرگذار نیست.

فرضیه ۴: شرکت‌های با سن بالاتر تعداد بیشتری از شاخص‌های سرمایه فکری را در گزارشات سالانه شان افشا می‌کنند.

بر مبنای تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون آماری، فرضیه فوق رد شده و این امر نشان از عدم وجود ارتباط معنادار بین سن شرکت با تعداد شاخص‌های سرمایه فکری افشا شده دارد. یعنی شرکت‌های با عمر طولانی‌تر لزوماً تعداد بیشتری از شاخص‌های سرمایه فکری را در گزارشات سالانه شان افشا نمی‌کنند.

هدف این تحقیق تعیین مقدار و انواع شاخص‌های افشای سرمایه فکری در شرکت‌های بورس و اوراق بهادار است. این تحقیق تعدادی از فاکتورهایی را که می‌توانند رفتار گزارشگری افشای سرمایه فکری را شرح دهند مطالعه می‌کند. برای پاسخ به این سؤالات تعدادی از شرکت‌های بورس و اوراق بهادار تهران مورد آزمون قرار گرفتند. باتوجه به اولین سؤال این مطالعه نشان می‌دهد نتیجه تحقیق نشان می‌دهد که شرکت‌ها نیمی از شاخص‌های سرمایه فکری (۱۰ شاخص) را به طور متوسط افشا می‌کنند که این تعداد شاخص‌ها در مقایسه با شاخص‌های افشا شده سرمایه فکری در دیگر کشورها قابل مقایسه نمی‌باشد و از وزن کمتری برخوردار است.

برای پاسخ به سؤال این که چه فاکتورهایی اختلاف رفتار گزارشگری سرمایه فکری را شرح می‌دهند، تجزیه و تحلیل‌ها نشان می‌دهد که لگاریتم دارایی‌ها و نرخ سود ناخالص شرکت تأثیر مربوطی بر روی رفتار گزارشگری سرمایه فکری دارند.

عوامل مؤثر بر افشای سرمایه فکری در شرکت‌های پذیرفته شده ۱۱۷

شاخص‌های مالی دیگر مانند سن شرکت و نرخ حقوق صاحبان سهام نیز بر افشای سرمایه فکری تأثیرگذار نیستند.

۱۱۸ پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

منابع

- انواری رستمی، علی اصغر و محمدرضا رستمی، (۱۳۸۲)، "ارزیابی مدل‌ها و روش‌های سنجش و ارزش‌گذاری سرمایه فکری شرکت‌ها" بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، ص ۵۱-۷۵
- انواری رستمی، علی اصغر و حسن سراجی، (۱۳۸۴)، "سنجش سرمایه فکری و بررسی رابطه میان سرمایه فکری و ارزش بازار سهام شرکت‌های بورس اوراق بهادار"، بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، شماره ۳۹، بهار، ص ۴۹-۶۲
- ستایش، محمدحسین و مصطفی کاظم نژاد، (۱۳۸۸)، "روش‌های اندازه‌گیری و گزارشگری خارجی سرمایه فکری"، ماهنامه حسابدار، شماره ۲۰۷، ص ۵۸.
- جعفری، مصطفی، (۱۳۸۴)، "بازنگری مدل‌های اندازه‌گیری سرمایه فکری"، یک رویکرد کلنگر، چهارمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، تهران، خاوندکار جلیل، احسان خاوندکار و افشین متقی، (۱۳۸۸)، "سرمایه فکری، مدیریت"، توسعه و مدل‌های سنجش. چاپ دوم. انتشارات مرکز آموزش و تحقیقات صنعتی ایران.
- زاهدی، سید محمد و فرشته لطفی زاده، (۱۳۸۶)، "باعد و مدل‌های اندازه‌گیری سرمایه فکری"، فصلنامه مطالعات مدیریت، شماره ۵۵، سال پانزدهم، ص ۶۴-۳۹.
- عباسی، ابراهیم و امان گل‌دی صدقی، (۱۳۸۹)، "بررسی تأثیر کارایی عناصر سرمایه فکری بر عملکرد مالی شرکت‌ها در بورس"، بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، ص ۷۴-۵۷.
- قلی‌چلی، بهروز، (۱۳۸۵) "تبیین نقش سرمایه فکری و سرمایه اجتماعی در مزیت رقابتی (مطالعه موردی شرکت‌های ایران خودرو و پارس خودرو). رساله دکترای دانشگاه تربیت مدرس.
- مجتهدزاده، ویدا، (۱۳۸۲)، "نقش حسابداری مدیریت در انعکاس سرمایه فکری"، مجله حسابدار، ص ۷-۹ و ۷۲-۷۵.

عوامل مؤثر بر افشای سرمایه فکری در شرکت‌های پذیرفته شده ۱۱۹

مجتهد زاده، ویدا، سید حسین علوی طبری و مهرناز مهدی زاده، (۱۳۸۹)، "رابطه سرمایه فکری (انسانی، مشتری و ساختاری) و عملکرد صنعت بیمه (از دیدگاه مدیران)"، بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، ص ۱۰۹-۱۱۹.

مدهوشی، مهرداد و مهدی اصغرنژاد امیری، (۱۳۸۸)، "سنجش سرمایه فکری و بررسی رابطه آن با بازده مالی شرکت‌ها"، فصلنامه بررّیهای حسابداری و حسابرسی، ص ۱۰۱-۱۱۶.

نمازی، محمد و شهلا ابراهیمی، "بررسی تأثیر سرمایه فکری بر عملکرد مالی جاری و آینده شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز.

ویژه نامه نخستین کنفرانس بین‌المللی سرمایه فکری، (۱۳۸۸)، دانشکده تحصیلات تکمیلی علوم پایه زنجان.

یزدانی، حمیدرضا، (۱۳۸۵)، "بررسی روابط متقابل میان اجزای سرمایه فکری و تأثیر آن بر عملکرد شعب بانک ملت استان تهران"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت دولتی، دانشگاه تربیت مدرس.

Ahmad S. Z. ,(2010), "Supporting SMEs Internationalization: Impact of Government Export Assistance Programs on Export Performance".

Amir. e and Lev B. ,(1996),"Value-Relevance of Non-Financial Information: The Wireless Communication Industry",Journal of Accounting and Economics,Vol. 22,No. 3,PP. 3-30

Appuhami R. ,(2007), "The Impact of Intellectual Capital on Investors' Capital Gain on Shares: An empirical investigation in Thai Banking", Finance & insurance sector. Journal of Internet Banking and Commerce;12(1).

Bezhan, Ivoni,(2010)," Intellectual Capital Reporting at UK Universities ", Journal of Intellectual Capital,Vol. 11 No. 2, ,PP. 179-207

Brooking A. ,(1997),"Management of Intellectual Capital Long Range Planning," Journal of Intellectual Capital, 30(3),PP. 364-365.

Bontis N. ,(1998), Intellectual Capital: An Exploratory Study that Develops Measure and Models, Management Decision, 36,PP. 63-76

Bose S, Thomas K. ,(2007),"Applying the Balanced Scorecard for better Performance of Intellectual Capital" , Journal of Intellectual Capital;4 ,PP. 653-665.

Chen Goh P. ,(2005), "Intellectual capital performance of commercial banks in Malaysia", Journal of Intellectual Capital; 6(3),PP. 385-396.

Depoers F. ,(2000),"A Cost Benefit Study of Voluntary Disclosure: Some Empirical Evidence from Frenche Listed Companies",The European Accounting Review, Vol. 9,No. 2,PP. 245-63

Edvinsson, L. and Malone, M. ,(1997), "Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower", New York: HarperCollins.

Firer. S, Stainbank, L,(2003), "Testing the Relationship between Intellectual Capital and a Company's Performance: Evidence from South Africa", Meditari Accountancy Research, Vol. 11,PP. 25-44.

Kamath G. , Bharathi R. ,(2008),"Intellectual Capital and Corporate Performance in Indian Pharmaceutical Industry", Journal of Intellectual Capital; 9,PP. 684-704.

Macerinskienė, I. , Survilaitė, S. ,(2011), "Company's Value Added and its Intellectual Capital Coherence", Verslas: Teorija ir Praktika, No. 12(2).

Nimah Brennan and Brenda Connell,(2000),"Intellectual Capital: Current Issues and Policy Implication",Journal of Intellectual Capital,Vol. 1,PP. 206-218

Roos J. , Roos G. , Dragonetti N. (2008)," Edvinsson L. Intellectual Capital: Navigating the New Business Landscape", Macmillan Press Ltd. London;1997.

Sanchez – Cañizares S. M. et al. ,(2007), "Organizational Culture and Intellectual Capital: A New Model", Journal of Intellectual Capital, Vol. 8, No. 3, PP. 409 – 430.

Sinetar, M. ,(1985), "Entrepreneurs, Chaos and Creativity. Can creative People Really Survive Largecompany Structure?", Sloan Management Review, Vol. 26 No. 2, PP. 57-62.

Smith, R. and Sharif, N. ,(2007), "Understanding and Acquiring Technology Assets for Global Competition. " Technovation, 27,PP. 643-649.

Sonnier. M.,"Intellectual Capital Disclosure: High-Tech Versus Traditional",PP. 217-220

Talukdar, Abhijit,(2008), "What is IntellectualCapital? And Why it Should be Measured?", Available at WWW. ATTAINIX. COM.

Tovestiga G. Tulugurova E. ,(2007), "Intellectual Capital Practice and Performance in Russian enterprise". Journal of Intellectual Capital, 4, PP. 695-707.

Webber A. M,(2000),"New Math for a New Economy", Fast Company,Vol. 32,PP. 214

Williams, M. ,(2001), "Are Intellectual Capital Performance and